

TOMAŽ G. MASARYK

(1850 — 1937)

BRATKO KREFT

Med značilnosti dobe, v kateri moramo živeti, spada prav gotovo pomanjkanje resničnih velikih osebnosti v političnem življenju. Lažnih osebnosti, zgolj po položaju, ki ga zavzemajo in do katerega se niso povzpele zaradi velikih osebnih umskih ali duševnih vrlin, je dovolj. Take osebnosti, ki sta jim edini smoter osebno zadoščenje in privilegiranost majhne družbene plasti, nosijo v sebi kal umiranja, kal smrti vsega naprednega, vsega tistega, kar je vedno veljalo za dobro, pravično in resnično. Orodje njihove borbe so nasilje, laž in krivica. Na odločilnih sestankih, kjer se podpisujejo pogodbe za zблиžanje posameznih narodov, hlinijo prijateljstvo, govore o veliki pravičnosti, ki pa se stvarno zadnje čase vedno pogosteje izprevrča v gromko bobnenje topov in brnenje težkih bombnikov, sipajočih smrt med ljudstva.

Politika, ki bi morala biti najodgovornejša panoga človekovega udejstvovanja, je zaradi goljufivih osebnosti trajno na slabem glasu. Kajti osebnost prav gotovo ni, kdor se da voditi od dogodkov, temveč oni, ki jih zna tudi voditi in usmerjati k etičnemu cilju, ki ne more biti tako slučajen in tako bežen, da bi moral jutri izgubiti že ves pomen in svojo vrednost. Danes prav gotovo označuje vrednost in veličino te ali one osebnosti smoter njenega udejstvovanja in ne zgolj sposobnosti, ki jih izkazuje pri doseganju svojega cilja. Vsako veliko dejanje nosi v sebi veliko etično ceno, ki mu daje trajno vrednost in veljavo. Če tega nima, se hitro razblini v nič in podre za seboj vso zgrajeno stavbo. Politika je velika stvar, toda v rokah avanturistov in prenapetežev se izpreminja v najplitvejšo zadevo, še več, zaradi zlih posledic se izprevrže v zločin, ki ga danes še ni v juridičnem kodeksu. Redki so tisti, ki jim je bila politika najodgovornejše človekovo udejstvovanje, še redkejši oni, ki so kljub vsem viharjem vzdržali do konca.

Dasi se v politiki laže kakor drugje spoznajo napake, saj čutimo sproti posledice njenih dejanj, se jih ne moremo vedno ubraniti, ker se je politika v mnogih primerih oskrbela z močnim orožjem, z najzvestejšo telesno stražo, z nasiljem in lažjo. Toda številni negativni, danes vsakdanji pojavi nas nikakor ne morejo prepričati, da mora biti vse tako, kakor oznanjajo njihovi povzročitelji. Že primer nekdanje Avstrije jasno kaže, da so ljudstva končno zmerom uveljavila svojo

voljo. Nič se bolj ne maščuje kot krivica, storjena ljudstvu, in ni ga večjega zločina, kot je zločin zapeljevanja in izrabljanja ljudskih množic v namene in smotre, ki so brez vsakega notranjega poštenja in pravičnosti. V takih okoliščinah zrastejo velike in čiste politične osebnosti, ki čutijo v sebi vso pezo odgovornosti pred ljudstvom, pred človeštvom in pred svojo vestjo, do takšnih višin, da so ob njih dnevne, slučajne osebnosti manjše kot pritlikavci. Take resnično velike osebnosti nas navdajajo z upi, da vendarle ni res, da bi morala biti politika samo umazana stvar, temveč, da je politika zelo velika in zelo lepa, še več, da je lahko največji človeški in narodni blagor, če so jo ustvarjale vredne, čiste in poštene roke, predvsem pa um, ki je z največjim čutom odgovornosti vložil vso svojo silo in sposobnost v en sam smoter, da bi delal dobro — dobro svojemu narodu, a pri tem ne pozabi, da žive še drugi, prav tako lačni in žejni pravice in svobode. Če kje, bi morala biti etična načela glavni motorji vsakega političnega udejstvovanja. Veličini politične osebnosti daje in določa dokončno vrednoto etična stran, kajti pri politiki gre vedno za otipljive stvari, gre za stvarnost, ki je vidna — in je prav zato podvržena določenim zakonom vrednotenja, nikakor ne slučajnim ali samovoljnim. Velike politične osebnosti so čutile v sebi ogromno pezo odgovornosti pred vsakim dejanjem, dasi po sili razmer niso mogle vedno izpeljati svojih nalog s sredstvi, kakor bi rade. Toda že občutek odgovornosti, ki je deloval v njih kot sila, kot kompas, jih je varoval, da so našle pot do pravičnega cilja.

Naš čas ima malo takih osebnosti. Človeštvo je zabredlo na stranpot in nekatere dvomljive osebnosti so se zaklele, da nas ponovno vržejo v krvave vrtince. Med tiste redke osebnosti našega časa, ki so nosile v sebi vse za politiko potrebne etične vrline, spada kot eden prvih T. G. Masaryk. Njegova veličina ni zrasla zgolj v narodu, temveč je prerasla marsikatero veličino, ki so jo dali večji narodi, kakor sta češki in slovaški. Zato je njegova osebnost tem večja, kajti uspelo mu je, opozoriti ves svet na trpljenje svojih narodov in na pravičnost borbe za osvobojenje. Dolga je bila njegova življenjska pot, polna dela in borb, v katerih se je večkrat znašel popolnoma sam, ker so ga zaradi njegove resnicoljubnosti včasih odklanjali tudi doma. Z občudovanjem zremo danes na njegovo življenjsko pot in véliko delo, ki ni rodilo samo trenutnih uspehov, kakor se velikokrat dogaja v političnem življenju, temveč je pognalo globoke korenike v razvoju obeh narodov. Danes že zgodovinski pojav, se je izkristalizirala njegova osebnost kot vzor državnika in politika, pred katerim je s spoštovanjem obstal celo večni posmehovalec vse sodobnosti — Bernard Shaw, ko je pripoznal, da bi Masaryk prvi prišel v poštev kot predsednik Združenih evropskih držav, zgrajenih na demokraciji in humanizmu. Filozof in politik Masaryk je v veliki meri izpolnil Platonov ideal države, ki ji naj načeluje filozof, osebnost, ki so jo njene stvarne zmožnosti usposobile za to, da odloča o usodi svojega naroda in o usodi vseh tistih

prevažnih, a žal velikokrat od vladarjev tako malo spoštovanih stvari, povezanih s takim položajem.

Rojen 1850. l. v preprosti hiši slovaškega kočijaža — po materi je bil Hanak — ki je moral prevažati habsburško gospodo in skrbeti za njene konje, je že zgodaj spoznal peto tujega gospodstva. Dasi je bilo tlačanstvo že odpravljeno, je moral njegov oče prositi visoko gospodo za dovoljenje, če sme poslati sina v mesto v šolo. Tako je odvisnost in tlačanstvo trajalo naprej. Toda trenutne ovire so ga kljub temu spravile tako daleč, da je moral nekaj časa za kovaškega vajenca. Vendar ni obupal. Z vso vztrajnostjo se je prebil skozi srednjo, nato visoko šolo, dokler ni dosegel celo docenture na dunajski univerzi. Odločil se je za filozofijo, kajti takrat še ni mislil, da se bo posvetil politiki. Njegova habilitacijska razprava je bilo razmišljanje o samomoru, ki ga je odločno odklanjal. Svoj optimizem je skušal filozofsko utemeljiti. Po tej prvi razpravi lahko spoznamo osnovno črto njegovega značaja, ki se je zrcalila v velikanski veri v življenje in v človeka. Vsak pesimizem mu je bil tuj. Bila je to vera mladega češkega kulturnega meščana, ki je podzavestno čutil v sebi moč vstajajočega naroda. Energije mu ni zmanjkalo do visoke starosti.

Na češko politično in kulturno življenje je gledal s kritičnimi očmi. Ker je imel svojo filozofijo za nauk, ki mora biti z življenjem v tesni zvezi, je zato večkrat posegel v takratne javne probleme. Na vse je gledal realistično, drzno in pogumno, ker se ni bal stvarnosti. Zato mu je bila vsaka nacionalna romantika — navidez še tako lepa — tuja, če se je oddaljevala resnici. Oholi meščanski germanizem je Slovanom očital nekulturnost in je celo s temi razlogi utemeljeval svojo nadoblast. Nemci so se bahali s svojo fevdalno preteklostjo, s svojimi srednjeveškimi epskimi pesnitvami. Z njimi so dražili predvsem Čehi, ki so najbolj kljubovali germanskemu gospodstvu in prusovskemu valu, ki jih je ogražal takrat prav tako kakor danes. Iz romantičnega rodoljubja je zgodovinar Hanka »odkril« Kraljedvorski rokopis, pesnitev, s katero so skušali rodoljubni Čehi dokazati češko srednjeveško kulturo. Toda kmalu so se med Čehi samimi pojavili dvomi o pristnosti čudovitega rokopisa in začel se je dolgotrajni rokopisni boj, v katerega je l. 1886. posegel tudi Masaryk. Odklonil je pristnost rokopisa in ga proglasil za falzifikat, poudarjajoč, da se je treba boriti za svoje pravice z resnico, ne pa s potvorjenimi rokopisi. Zadelo ga je izobčenje vseh vodilnih čeških krogov in čez noč je postal najbolj osovražen Čeh, izdajalec lastnega naroda. Očitani so mu, da se je dal podkupiti od tujca, zato da bi zanikal pristnost in vrednost najdenega rokopisa. Takrat se je čudaški profesor prvič znašel sam, kakor pozneje še večkrat, ko je fanatično nekompromisno zagovarjal resnico in pravico. Konec devetdesetih let se je zapletel v proces zoper Žida Hilsnerja, ki ga je sodišče radi ritualnega umora pod vplivom šovinističnega antisemitizma obsodilo na smrt. Nihče ni klical Masaryka na pomoč, ker pa je spoznal, da se bo zgodila krivica, je posegel v boj in uspel kljub veliki gonji, ki se je z vseh strani vsula nanj. Voltaire je branil

svojega Calasa, Zola Dreyfusa, Masaryk pa ni ostal samo pri borbi zoper Kraljedvorski rokopis in za nedolžnega Žida, šel je od borbe do borbe, kljubujoč domačemu in tujemu okolju. Nič se ni ustrašil, ko ga je tožilo nad tri sto duhovnikov, ker je enemu očital vohunstvo in denuncijantstvo; saj je vsa Evropa vedela, kako tesno so bili povezani konservativni krogi s habsburško monarhijo. V teh borbah se je izčiščeval in obenem utrjeval, kajti ni miroval prej, dokler ni prišla resnica na dan. Posegel je v zagrebški proces l. 1909., ko je avstrijska justica s potvorjenimi listinami skušala spraviti nekaj Hrvatov in Srbov na vislice. Razkrinkal je Friedjunga in končno pomagal razkrinkati beograjskega provokaterja Vasića, ki ga je podkupila avstrijska policija, da bi pričal zoper obtožence. Z Masarykovim odločnim nastopom je vse skupaj padlo v vodo in Dunaj je bil osmešen tja do cesarske pisarne. Vedelo se je namreč, da je bila dvorna pisarna točno informirana o podtaknjenih listinah. Tako zelo je že padla morala avstrijskih višjih krogov, da so se morali braniti zoper vstajajoče tlačanske narode s potvorjenimi dokumenti.

Veličina vseh teh dejanj se nam pokaže, če pomislimo, da Masaryk ni pripadal takrat prav za prav nobeni stranki, dasi je bil poslanec v dunajskem parlamentu, da je bil celo vseučiliški profesor...

Koliko je bilo in je na svetu vseučiliških profesorjev, ki bi imeli v sebi toliko poguma, kakor ga je imel Masaryk, ko ga je poklicala vest? Znano je, da skoraj ni bilo vseučiliškega dijaškega zborovanja, ki se ga Masaryk ne bi bil udeležil, da je pri demonstracijah vselej korakal na čelu svojih študentov. Pogum mu je dala njegova osebna vest; to je bila tista podtalna vest, ki se pojavi od časa do časa v tem ali onem posamezniku, da se postavi v bran za resnico in pravico. Masaryk je bil vse svoje življenje individualist, ker je veroval v moč osebnosti, ki jo vodijo čisti nagibi. Pa ne samo to. Njegov individualizem, ki prav za prav ni tako daleč od marksističnega pojmovanja o važni vlogi posameznika v razvoju človeške družbe (kakor je mislil on sam in mislijo po njem še mnogi), je imel v sebi vero v ljudsko moralo, v zdrav ljudski razum, ki končno mora slediti resnici, če mu jo kdo pokaže. Masaryk je kakor naš Cankar nosil na svojem bojnem ščitu poleg poštenosti in pravice še resnico, ki se ji ni hotel izneveriti, dasi se je med vojno moral posluževati v labirintu evropske diplomacije in splošnega moralnega kaosa tudi sredstev, ki mu osebno niso bila vedno po volji.

Svetovna vojna ga je doletela kot štiriinšestdesetletnika. Bil je demokrat in humanist vso svojo politično dobo do 1914. leta. Nemir, negotovost in strah za bodočnost češkega naroda so ga po prvih mesecih vojne pognali v Italijo, kjer je konspiriral s prijatelji in iskal rešilne odločitve v težkem položaju. Hotel se je vrniti še domov, tedaj pa je prejel zaupno sporočilo, da ga bodo pri povratku takoj na meji justificirali kot veleizdajalca. Budna avstrijska policija je izvedela za njegove protidržavne razgovore in ga obsodila na smrt. Ni se vrnil, temveč je obsodil na smrt avstro-ogrsko monarhijo. Od takrat je šlo zob za zob. Iz bivšega profesorja filozofije in etike, humanista in demo-

kratskega politika je postal nacionalni revolucionar, ne da bi pri tem odstopil za korak od svojega nazora. Boril se je naprej za svoje ideje, toda z drugačnimi sredstvi, kajti nerealistično bi bilo, skušati se boriti s starimi sredstvi. Odločil se je za to po dobrem premisleku, po številnih razgovorih z vodilnimi možmi češke emigracije, kateri se je pozneje priključil še današnji predsednik češkoslovaške republike dr. Beneš. Toda pri tem je važno poudariti še nekaj. Še preden se je začela češka intelektualna emigracija razgovarjati med seboj, so se že v Franciji in Rusiji javljali prvi češki dobrovoljci, delavci in obrtniki, ki so se hoteli boriti zoper Avstrijo in Nemčijo, ker jim je naravna pamet narekovala to pot. Avstrija je takrat obesila prve puntarske Čehe. Vse to je bil glas ljudstva, ki se je začelo pripravljati na poslednji, odločilni boj, da si pribori narodno in državno samostojnost. Masaryk se je rodil v dobi, ko so avstrijski Slovani iz taktičnih razlogov zagovarjali Avstrijo pred prusovstvom, ki je hotelo avstrijske pokrajine spraviti pod svojo oblast. Zato se je takrat rodilo geslo: če bi ne bilo Avstrije, bi jo bilo treba ustvariti. Že davno zastarelo trditev je zavrgel Masaryk, ker je sprevidel, da je Avstrijo treba uničiti, brez tega ni osvobojenja za češki in slovaški narod. Beneš, Masaryk in Slovak Štefanik so bila imena, ki so kot groza odmevala v avstrijskih višjih krogih. Avstrijski oblastneži niso imeli nobenega drugega obrambnega sredstva, kakor da so postavljali drevorede vislic s trupli nacionalnih revolucionarjev potlačenih narodov.

V Rusiji so se formirali češki in slovaški oddelki, čete so rasle v bataljone in regimente, dokler se ni nekega dne pojavila posebna češkoslovaška armada. Masaryk se je vozil iz enega dela Evrope v drugega in kot leteči Holandec obiskoval in preganjal evropsko diplomacijo. Ko so se začeli 1917. l. kazati prvi znaki avstrijske onemogosti, ki niso izključevali separatnega miru z antanto, je človekoljuba in pacifista Masaryk navdal strah: kaj, če se bo vojna prehitro končala? Potem Avstrija ne bo razpadla in češki in slovaški narod ne bosta dosegla svojega nacionalnega osvobojenja... Prav gotovo je vsaj deloma iskati v tej misli vzroke, zakaj ni bil naklonjen ruski oktobrski revoluciji, četudi je zastopal nevtralnost. Danes so tiste epizode, ki bi bile lahko usodepolne tako za Čehoslovake kot novo Rusijo, pozabljene s prijateljsko spravo. Politično je Masaryk kot predsednik nove republike kaj hitro spoznal silo graditeljev nove Rusije, ki je nastajala na grobišču ruskega carizma. Masaryk kot demokrat ni nikoli cenil ruskega carizma, ker ga je gledal pravilno, in je svaril pred njim entuziastično češko javnost in politike. Svetovnonazorsko se z marksizmom ni mogel sprijazniti. Pretuj mu je bil in preveč ekonomski, preveč materialističen, toda danes je posebnega poudarka vredno dejstvo, da mu kot ideologu češkega meščanstva socialno vprašanje ni bilo tuje. Zagovarjal je celo socializem, ki je bil zanj ljubezen do bližnjega. Kot demokrat je uporno zagovarjal socialne reforme v korist delovnega ljudstva. V ogorčenje kapitalističnih krogov se je zavzemal za osemurnik, štrajkujočim rudarjem v Kladnu (l. 1900) pa je zaklical: »Vi ste vzvod, ki lahko ustavi svet!« Kolektivizem mu je bil kot idealistič-

nemu individualistu tuj, toda vse to ga ni oviralo, da bi ne bil v zadnjih letih nasprotnik pojavljajočega se fašizma. Demokracija češkega kulturnega meščanstva, kajti predvsem o tem moramo govoriti, kadar govorimo o Masaryku, je prav pod njegovim vodstvom zgradila čvrste temelje češkoslovaške republike, temelje, ki jo varujejo danes pred domačim in tujim fašističnim valom. To je treba danes še prav posebej poudariti, kajti odpor češkoslovaške demokracije v borbi zoper fašizem je izpremenil mlado državo v svetlo skalnato oazo sredi Evrope. Temu svetilniku je dala luč Masarykova demokracija, njegov humanizem in njegova etika, ki je vedno zahtevala poštenje, pravičnost in resnico v borbi. Prav zato se ustvarja na Češkoslovaškem mogočna kultura, ki vedno bolj opozarja Zapadno Evropo nase.

Vsakdo, ki mu je za kulturo in demokracijo, ki čuti odpor zoper nacistične barbarizme, gleda zato z zaupanjem v Masarykovo republiko. Razredna borba sicer ni prenehala, toda ljudstva so se zblížala med seboj, da bi se obranile in ohranile kulturne vrednote preteklosti kakor tudi, da bi se zavaroval uspešen razvoj bodočnosti. Danes, ko smo spet spoznali, kako dragocena je demokracija za uspešen razvoj kulture, nam je Masaryk bližji kakor kdajkoli. V razrvanosti časa, ko se nam včasih stemni pred očmi, da se nam zazdi bodočnost meglena in negotova, nam njegovo življenjsko delo ne vzbuja samo upanja, temveč nas utrjuje v veri, da je treba vztrajati, z železno voljo in sebi zvesto, kakor je vztrajal on. Človeški duh in človekova volja sta z vsemi materialnimi silami enakovredna motorja družbenega napredka.

Ideje francoske revolucije so našle v Masaryku svojega velikega zastopnika. Njegova demokracija se je usidrala v srcu češkega in slovaškega ljudstva tako močno, da postaja revolucionarna demokracija. Češki in slovaški narod nista po številu velika naroda, toda močna je njuna narodna samozavest, ki ni samo obramba narodne samostojnosti, temveč je danes močan steber evropske demokracije. V tem je danes največja vrednota Masarykovega dela, njegov največji uspeh. Ustvaril je tradicijo, ki je borbena. Mednarodni položaj Češkoslovaške zaradi splošnega fašističnega navala ni kdo ve kako rožnat. Večkrat se je v zadnjem letu slišal klic: »Za Španijo pride Češkoslovaška!« Toda tam gori ni malodušnosti, temveč pogum in odločnost sta v srcih širokih ljudskih množic, ki bodo trd oreh za vsak napad. Letos so odmevali po Pragi klici: »Pred Madridom se brani tudi Praga!« To je obnovljena legionarska zavest iz svetovne vojne, ko so se Čehoslovaki borili na različnih frontah v uniformah različnih antantinih držav za svojo nacionalno svobodo. Masarykov duh jih je utrdil, da bodo, če bo treba, prav tako branili tudi demokracijo.

Nič ni čudnega, da je sprejel ves narod Masaryka za svojega; saj je posvetil vse svoje sile borbi za narodno osvobodjenje in za utrditev nove države. Nad šestdeset let je bil že star, ko se je napotil na težko in negotovo pot, toda neugnana je bila njegova narava, ker je živela v njem fanatična vera, da je pravica na strani njegovega naroda. Koliko je podobnih primerov v človeški zgodovini? Ponekod ostare

politiki že pri štiridesetih letih, Masaryk pa je postal revolucionar, ko mu je teklo že štiri in šestdeseto leto. Nekaj čudovitega je to življenje, nekaj mitičnega...

Zdaj je umrl.

Vse je dal, kar je mogel. Pokopali so samo izmučene, od dela in borb izčrpane telesne ostanke. Tam gori v podkarpatskih ruskih vaseh, kjer je še pragozd, v domovini Nikolaja Šuhaja, tam bodo ostale pravljice in legende o njem, kakor so v kavkaških gorah in široki ruski stepi nastale pravljice o Leninu. V bednih kočah bodo matere še dolgo pripovedovale dogodke iz življenja velikega demokrata. Pripovedovanje bo odeto v pravljličnost in tajinstvenost, kakor je tajinstvena tista pokrajina. In vsaka pravljica, ki ne bo samo izmišljena, temveč bo pravljica resničnosti, se bo začela z besedami:

»Nekoč je živel prezident. Ves narod mu je rekel tatiček. Ime pa mu je bilo Masaryk...«

DEČKI

ODLOMEK IZ ROMANA — FRANCE NOVŠAK

Nani Papali je po daljšem molku, v katerem se je lahko igral s prijateljevimi prsti, spregovoril. Govoril je o Matiji Vicejanušu, ki je hotel kaznovati Stojana Pavlovića, ker mu je bil ta nagajal in se jezil nanj. To mu je dalo razlog, da začne s pogovorom o razmerah v zavodu sv. Marije. Castelli mu je povedal zanimive reči.

Predvsem je bil vratar oseba, o kateri je bilo vredno govoriti. Doma iz krajev, ki niso bili daleč od Zagreba, znani pa po svoji starinski vzgoji prebivalstva, je imel v sebi ves tisti nesmisel, ki je iz njega ustvaril človeško lutko. Ljubezen je bila zanj neznana beseda. Koderkoli je hodil, povsod je videl le samo tvar ali pa je tvar spremenil v nemogoč ideal iluzije.

Šele čez več let, ko se je že nekako vživel v utripanje samostanskega življenja, je spoznal, kako je njegovo življenje zavoženo, kako nima prav nobenega smisla takšen človek, ki se vsaki stranki z upognjenim hrbtom bliža in ki trepetaje čaka ravnateljevih ukazov.

Njegovo razmerje do Castellija je bilo vsekakor skrivnost. On je bil tisti, ki je za Zdenka našel čudovito besedo, po kateri je bil znan po vsem zavodu. Spoznal ga je takoj ob vstopu v samostansko službo.

Prišel je s svojo materjo in sestro Vlasto ter se je že na zunaj videlo, da so to vsaj v svojem krogu zelo znamenite osebe. Gospod ravnatelj se je prekomerno priklanjal in častite sestre so bile tako uslužne, da je bil vratar kar zmeden. Pozorno je ogledoval fanta, ki je imel toliko prednost pred vsemi drugimi. Plamen njegovih oči se je zaiskril v njegovi duši in zapalil v njej morda prvo pekočo strast. Tega plamena deček ni opazil niti v prvem niti v drugem letu.

Šele ko je prišel k njemu Nani Papali, je zaslutil, da bo vratar,